

**Көпбосынов Бекжан Көмекбайұлының «Түркі тілдеріндегі
сингармонизм заңдылығы» тақырыбындағы 8D02310 – «Филология»
мамандығы бойынша PhD доктор дәрежесін алу үшін дайындаған
докторлық диссертациясына отандық ғылыми кеңесшісінен**

ПІКІР

**1. Зерттеу тақырыбының өзектілігі және оның жалпы ғылыми
(практиканың және ғылым мен техника дамуының сұраныстарымен)
байланысы.**

Түркі тілдерінің дыбыстық жүйесіндегі ортақ белгілердің табиғатын, оның өзгеру себептерін, айырым белгілерін түсіндіруде бірізділік болмағандықтан, бұл мәселе тіл білімі ғылымындағы ең өзекті тақырыптың бірі ретінде аталып жүр. Зерттеу жұмысында түркі тілдерінің даму үдерісіндегі олардың фонетикалық жүйесінің өзіндік ерекшеліктері, яғни әлем тілдерінен жүйелік айырмашылығы деп есептелетін сингармонизм құбылысы жан-жақты тілдік тұрғыда сипатталған. Оны теориялық тұрғыдан негіздеген ғылыми пікірлерді саралап, қазіргі түркологиядағы зерттелу бағыттарын айқындай білген.

Бүгінде тілтанымның дыбыстық жүйе саласында соңғы жылдарда жаңа, сингармониялық, сингармофонологиялық теориялар қалыптасты. Үндестік теориялардың, акцентті-фонемалық теориялармен қатар фонология әлемінде қызмет атқаруы, тек қазақ тілтанымының емес, жалпы түркологияның, әлем тілтанымының жетістігі болып табылатынын нақты тұжырымдармен дәлелдеп берген.

Осыған орай, Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың мемлекеттік бағдарламасының «Дамыған тіл мәдениеті – зиялы ұлттың күш-қуаты» атты мақсаты ең алдымен, фонетика, фонология, сингармонизм саласындағы жұмысты жақсарту арқылы қазақ тілін одан әрі жетілдіру мен жүйеге келтіру, туыстас тілдерден ара жігін ашу жөніндегі шаралар жүйесін іске асыру арқылы жүзеге асатынын ескерсек, осы ғылыми еңбектің көтерген жүгінің қаншалықты маңызды екенін түсінуге болады.

Көпбосынов Бекжан Көмекбайұлының «Түркі тілдеріндегі сингармонизм заңдылығы» атты тақырып негізінде орындалған докторлық диссертациялық жұмысы фонетика және морфонология ілімдердің дамуына ықпал етіп, филологиялық және философиялық өзекті мәселелерді шешуге арналған ғылыми жұмыс болып табылады.

**2. Диссертацияға қойылатын талап деңгейіндегі ғылыми
нәтижелер.**

Туыстас тілдерінің фонетикалық, фонологиялық ерекшеліктеріне сингармонизм тұрғысынан жүйелі түрде ғылыми түсініктеме берілген және лингвистикалық талдау жасалған. Соңғы жылдарда түркологияның дыбыстық жүйе саласында жаңа сингармониялық, сингармофонологиялық теориялар қалыптасып, қолданысқа енгені дәлелденген. Түркі сөзінің негізі

болып табылатын үндестік теориялар мен акцентті-фонемалық теориялардың проблемалық мәселелерін тереңірек ашып, жүйеге келтірген.

Диссертациялық жұмыс кіріспеден, 3 тарау мен тараушалардан, қорытындылардан жасалған. Төмендегідей негізгі нәтижелерге қол жеткізілген:

1. Түркі тілдеріндегі дыбыстардың ортақ типтері өздеріне тән ерекшеліктері бар тілдік құбылыс екені талданған.

2. Түркі тілдеріндегі сингармонизм құбылысы жалпы жалғамалы тілдерге тән, оларды өзге тілдік топтардан ажыратын басты белгісі екені көрініс берген.

3. Түркі тілдеріндегі сингармонизм құбылысы ерекшеліктерінің негіздерін айқындау мен сипаттау түркі халықтарының этногенезі мен глоттогенезі бір екендігін көрсеткен.

4. Түркі тілдеріндегі сингармонизм құбылысының жасалу жолдары, қолданылу және мағыналық ерекшеліктері ортақ болып келетіні дәлелденген.

Бұл жұмыс шегінде тілдегі дыбыстардың айтылым, естілім сипаты толық айқындалып, олардың үндесімін жүйелендіру мен жасалу механизмдерін ашу мәселесі қарастырылған.

Орындалған жұмыстың ғылыми жаңалықтары 8D02310 – «Филология» мамандығы бойынша диссертациялық жұмыстарға қойылатын талап деңгейіндегі ғылыми нәтижелерге сай келеді.

3. Докторанттың диссертациясында тұжырымдалған әрбір нәтижесінің тұжырымдары мен қорытындыларының негізделу және шынайылық дәрежесі.

Орындалған жұмыстың ғылыми-практикалық тұжырымдары мен қорытындыларының негізделуі және шынайылық дәрежесі алынған мәліметтердің фонетика және фонология саласындағы әдебиеттер түсіндірмелерінің нақтылығымен, тілдік зерттеудің сипаттамалы, тарихи-салыстырмалы, әдістері мен тәсілдерді пайдалануымен, типологиялық әдістемесін қолдануында зерттеу жұмыстың ортақ мәнінен ауытқымайтындығымен түсіндіріледі. Зерттеудің қағидалары мен қорытындылары логикалық реттілікпен берілген. Ғылыми-практикалық тұжырымдары мен қорытындыларының негізделуі және шынайылық дәрежесі республикалық, халықаралық ғылыми конференцияларға қатысуымен, беделді ғылыми журналдарда жарыққа шыққандығымен дәлелденеді.

4. Зерттеу жұмысында тұжырымдалған әрбір ғылыми нәтижесі мен қорытындысының жаңалық дәрежесі.

Докторанттың диссертациялық зерттеулері филология ғылымдарының фонетика саласының сингармониялық теорияларының дамуына ықпалын тигізіп, қазіргі заманғы өзекті мәселелерін шешуге бағытталған. Ізденушімен жүргізілген зерттеудің ғылыми жаңалығы мен тәжірибелік маңыздылығы жоғары деңгейде бағалануда. Зерттеу жұмысында бүгінгі күнге дейінгі осы салада жүргізілген отандық және шетелдік зерттеушілердің пікірлерін негізге ала отырып, түркі тілдеріндегі үндесім

зандылығының тілдік ерекшеліктері зерттелген. Бұл ізденушінің ғылыми-зерттеу жұмысының нәтижелері тиісті өзекті мәселені туыстас тіл дыбыстарының айтылым, естілім арасындағы алшақтықтардың табиғатын ашу міндеттерін шешуге бағытталған ғылыми жұмыс болып табылады.

Жұмыстың ғылыми жаңалығы туыстас түркі тілдеріндегі көне дәуірден келе жатқан дыбыстардың даму, өзгеру ерекшелігі анықталуымен сипатталады.

5. Алынған нәтижелердің ішкі бірлігінің бағалануы.

Диссертациялық зерттеу қисынды тұжырымдалған ғылыми еңбек болып есептеледі. Зерттеудің мақсаты мен міндеттері нақты бағытталып, әрбір диссертация бөлімдерінде келтірілген реттік теориялық және методологиялық шешімдері қорғауға шығарылған негізгі тұжырымдар түрінде қалыптастырылған. Барлық зерттеу нәтижелері, қорытындылары мен дәйектемелері ішкі бірлігі айқындалған, әрбір ағымдағы тұжырымдар алдыңғы тұжырымдаманың нәтижесінен туындап, жалпыдан жекеге немесе жекеден жалпыға принципіне негізделген.

6. Ізденушінің алған нәтижелерінің тиісті өзекті мәселені, теориялық және қолданбалы міндетті шешуге бағытталғандығы.

Докторанттың диссертациялық зерттеулері филология ғылымдарының фонетика, фонология салаларының сингармониялық теорияларының дамуына өз ықпалын тигізіп, қазіргі заманғы өзекті мәселелерін шешуге бағытталған. Ізденушімен жүргізілген зерттеудің ғылыми жаңалығы мен тәжірибелік маңыздылығы жоғары деңгейде бағалануда. Зерттеу жұмысында бүгінгі күнге дейінгі осы салада жүргізілген отандық және шетелдік зерттеушілердің пікірлерін негізге ала отырып, түркі тілдеріндегі үндесім заңдылығының тілдік ерекшеліктері зерттелген. Ізденушінің ғылыми-зерттеу жұмысының нәтижелері тиісті өзекті мәселені туыстас тіл дыбыстарының айтылым, естілім арасындағы алшақтықтардың табиғатын ашу міндеттерін шешуге бағытталған.

7. Диссертацияның негізгі қағидасының, нәтижесінің, тұжырымдары мен қорытындыларының жариялануының жеткілікті толықтығына растама.

Диссертацияның негізгі мазмұны мен материалдары бойынша К.Карасаев атындағы Бішкек гуманитардык университетінде «Кусеин Карасаев: Өрнөктүү өмүр-өчпөс мурас» атты халықаралық ғылыми конференцияда, «XXI ғасыр білім беру жүйесі: бәсекеге қабілетті маман даярлау мәселелері» атты проф. Ә.Ермековтің туғанына 100 жыл толуына арналған халықаралық ғылыми конференцияда, «Әуезов оқулары – 23: Хакім Абайдың-180 жылдығына арналған Абай феномені және жаңа танымдық өрістер» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияда, Өзбекстан Мемлекеттік әлем тілдері университетінде «Цифрландыру дәуірінде өзбек тілін мемлекеттік және шетел тілі ретінде оқыту мәселелері: отандық және шетелдік тәжірибе» тақырыбында өткен халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияда баяндамалар жасалды.

Диссертация материалдары бойынша халықаралық ғылыми журналдар мен халықаралық конференциялар материалдарының жинақтарында 5 мақала, ҚР Оқу-ағарту министрлігінің Білім саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті бекіткен тізімге енетін журналдарда 7 мақала жарық көрді.

1. Тілдің даму тарихының өзіндік қырлары. «Қазақстанның ғылыми әлемі» ғылыми журналы, №3 (37). Астана, 2011. Б.66-68.

2. Қазақ тілі фонетикасының (дауысты дыбыстар) зерттелуі. «Қазақстанның ғылыми әлемі» ғылыми журналы, №3 (43). Астана, 2012. Б.30-33.

3. Сингармонизмнің тілдің фонетикалық, морфологиялық және морфонологиялық деңгейлеріндегі көрінісі жайлы тұжырымдар. «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» ғылыми журналы, №5 (49). Астана, 2017. Б.204-206.

4. Қазақ тіліндегі сингармонизмнің зерттелуі. «Ясауи университетінің хабаршысы» ғылыми журналы, №4 (126). Түркістан, 2022. Б.19-28.

5. Character and synharmony of consonants in the Kazakh language. «Л.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы» ғылыми журналы, №2 (151). Астана, 2025. Б.77-87.

6. Көне ұйғыр және қазақ тілдерінің лексикалық парадигматикасы. «Тілтаным» ғылыми журналы, №3 (99). Алматы, 2025. Б.24-34.

7. Features of vowel harmony in the dialects of modern Turkic languages. «Ш. Уәлиханов атындағы КУ хабаршысы» атты журнал, № 4. Көкшетау, 2025. Б.344-361.

8. Аннотацияның диссертацияның мазмұнына сәйкестігі.

Аннотацияда диссертациялық жұмыстың барлық бөлімдері мен негізгі мазмұнында филология саласында іргелі ғылыми мәні бар түркі тілдеріндегі фонетика және фонология, сингармонизм бағытындағы өзекті мәселелерге салыстырмалы, сипаттамалы зерттеу нәтижелері толық қамтылған.

9. Диссертацияның Ғылыми дәрежелерді беруге сәйкестігі.

Орындалған ғылыми зерттеу жұмысында қол жеткізілген ғылыми және қолданбалы мәні бар нәтижелер оларды іс жүзінде пайдалану қорытындылары өзінің сенімділігімен және дәйектілігімен ерекшеленеді.

Қорғауға ұсынылып отырған Көпбосынов Бекжан Көмекбайұлының «Түркі тілдеріндегі сингармонизм заңдылығы» атты диссертациялық жұмысы 8D02310 – «Филология» мамандығы бойынша PhD докторы дәрежесін алуға лайықты деп есептеймін.

Ғылыми кеңесші,
ф.ғ.д., профессор:

С.Р. Боранбаев